

# Analysis of Fundamental Themes of the Islamic Governance Model in Urban Management: Tehran City

Behrooz Badkoo \*

Governance is the systematic organization and regulation of the relationships between the government and society to achieve objectives. This study explores the fundamental themes and components of the Islamic governance model in urban management, with a focus on Tehran. The main approach for analysis is thematic analysis of semi-structured interviews with 30 experts and managers. Findings indicate that the principles and processes of Islamic governance differ from common global models in some components and are based on divine principles, spirituality, justice, honesty, rule of law, active citizen participation, and Jihadi management. This model emphasizes not only economic and social development but also deepening rationality, moral growth, spirituality, human excellence, and promoting an Islamic lifestyle.

**Keywords:** Islamic Governance, Urban Management, Sustainable Development, Justice, Citizen Participation.

## Introduction

Good urban governance, as a key principle of sustainable development, plays a vital role in improving citizens' quality of life. With increasing urban populations and the complexities of city growth, there is a need for a comprehensive model of effective urban governance (Dabbirzadeh et al., 1403). In Islamic societies, the Islamic governance model is proposed as a superior alternative to the Western materialistic paradigms, which are often promoted by global organizations. Unlike Western paradigms, Islam offers profound insights into human nature and existential relationships, along with a value-based and normative system for a desirable human life—challenging the prevalent materialistic and secular notions (Refiyian et al., 1401: 24). Urban governance systems are responsible for implementing programs, decisions, and policies aimed at improving the interests of all citizens and are regarded as participatory processes for development (Sabzehie et al., 1400: 117).

Among Iranian cities, Tehran, due to its strategic importance can serve as a prominent example for illustrating and implementing a successful Islamic governance model in urban management. Based on this, and considering the following factors, Tehran city can act as a pioneering case for Islamic governance. Accordingly, the Tehran Municipality was selected as the case study for this research. The main aim of the study is to identify the fundamental themes of the Islamic governance model in urban management within Tehran Municipality. The primary research question is: What are the indicators, components, and levels of Islamic governance from the perspective of senior managers in Tehran Municipality?

## Theoretical Foundations

In the theoretical literature, four models of urban governance have been identified: managerial governance, participatory governance, growth-oriented governance, and welfare governance. These models collectively encompass a comprehensive range of governance styles observed across various countries and cities worldwide.

Managerial governance involves local governments assuming the primary responsibility for meeting the needs and desires of citizens and residents. This is achieved through the direct provision and delivery of services by entities overseen by municipal authorities and local management structures.

\* Assistant Professor, Department of Tourism, Faculty of Tourism, University of Science and Culture, Tehran, Iran.

b.badkoo@usc.ac.ir

ORCID:/0009-0005-6581-0041

Participatory governance, predominantly observed in developed European countries, emphasizes the active involvement of diverse groups and stakeholders in urban management. This model requires participation at multiple levels of policymaking, planning, and operational implementation, involving various public, governmental, and private organizations.

Growth-oriented governance focuses on fostering close and reciprocal interactions and collaborations between the private and public sectors. Establishing such partnerships necessitates the precondition of suitable political institutions at local, regional, and national levels, conducive to facilitating effective cooperation.

Welfare governance prioritizes the creation of public welfare through national and local governments. Under this model, the primary strategy involves securing extensive resources and facilities by the national government and allocating them to cities and regions to meet the needs and desires of local citizens and residents.

### Research Methodology

Initially, a library research approach was employed, collecting necessary information from accessible documentary and electronic sources—including books, articles, projects, previous studies, national and local laws, such as the country's five-year development plans, and Tehran Municipality's programs. The statistical population for the field survey consisted of senior managers and planners of Tehran. A sample of 30 participants was selected based on the theoretical saturation method, using purposive sampling. Data analysis of the interviews was conducted qualitatively through thematic or code-based analysis using MAXQDA software.

### Findings

Based on the research findings, an initial set of 120 codes was systematically reduced to 30 subcategories. These subcategories were further condensed into core themes that constitute the Islamic governance model. The main themes include empowerment, long-term planning, organization, institutionalization, courage, evaluation, accountability, public participation, autonomy and freedom of choice, equality, consultation, self-awareness, avoidance of rent-seeking behavior, honesty and integrity, legality, adherence to law, influence, advocacy, efficiency, effective management, sacrifice and bravery, round-the-clock effort, spiritual leadership, entrepreneurial spirit, integrity, fairness, spatial justice, and justice.

In the third stage of analysis, the thematic analysis method was employed to transform the subcategories into overarching core themes. During this phase, the 30 subcategories were further distilled into eight principal themes, which serve as the foundational elements of the Islamic governance model in the Tehran Municipality. These core themes include facilitation of development, responsibility and accountability acceptance, fostering participatory and autonomous environments, transparency and honesty in actions, strict adherence to law, efficiency in operations, jihadist leadership, and fairness coupled with spatial justice. Based on this framework, the fourth stage involved identifying the central organizing theme of the research, which was derived from the set of eight main themes. This overarching theme is designated as "Islamic Governance in Urban Management of Tehran."

### Results

Islamic governance comprises a set of principles, frameworks, and processes that collectively enhance urban management performance in Tehran. The core principles of Islamic governance stem from divine worldview and spirituality and serve as its foundation. Its framework emphasizes citizen participation, transparency, and anti-corruption measures. The processes facilitating this framework include digitalization, continuous and accurate supervision and evaluation, along with managers' honesty and integrity

According to the identified principles and framework, the ultimate goal of Islamic governance encompasses creating a development-enabling environment, accepting responsibility and accountability,

fostering participatory and transparent spaces, rule of law, efficiency, Jihadi management, and justice and fairness. The primary arm of Islamic city governance regarding the relationship between government and citizens is maximizing citizen participation, incorporating their opinions into decision-making processes, and creating conditions conducive to human development and excellence.

## References

- Dabirzadeh, Shahrivar, Shafiei, Mahmoud, Mirmousavi, Seyed Ali. (2005). Analysis of the Themes in the Realization of the Model of Good Urban Governance (Case Study: Tehran Municipality). *Iranian-Islamic Urban Studies*, 57(15), 69-89.  
<https://iic.ihss.ac.ir/Article/49111>.
- Elder, N., A. H. Thomas, and D. Arter (1982) *The consensual democracies? The government and politics of the Scandinavian states*. Oxford, UK: Martin Robertson
- Ghasemi Siyani, Mohammad; Ghasemi, Iraj; Heydari, Hossein. (2020). Developing a Conceptual Framework for Neighborhood-Based Participatory Planning in Iranian Cities: Case Studies of Sirus, Javadiyeh, and Haft Chenar Neighborhoods in Tehran. *Iranian-Islamic Urban Studies*, 11(41), 41-83.  
<https://doi.org/10.1001.1.2228639.1399.11.41.4.3>
- Ghazizadeh, Alireza. (2021). The Governance Gap in Iran's Islamic Republic Information System. *Strategic Studies*, 24(4), 155-185.  
<https://sid.ir/paper/1008725/fa>
- Ghandhari, Mohammad; Andelib, Alireza; Zahrasaberi, Zahra Sadat Saeideh. (2024). Urban Governance Indicators Based on Islamic Principles. *Geographical Research Quarterly*, 39(3), 329-337.  
<http://georesearch.ir/article-1-1632-fa>
- Jones, B. D., and L.W. Bachelor (1986) *The sustaining hand: Community leadership and corporate power*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Keating, M. (1991) *Comparative urban politics*. Aldershot, UK: Edward Elgar.
- Mollenkopf, J. H. (1983) *The contested city*. Princeton, NJ: Princeton Univ, Press.
- Sabzeh-ei, Mohammad Taqi; Begi, Milad; Mobaraki, Mohammad; Afshar Kohanjoo, Javad. (2021). Strategic Research on Iranian Social Issues (Strategic Research on Security and Social Order). *Strategic Studies Quarterly*, 10(3), 117-141.  
<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.142322.2019>
- Salminen, Ari (2010) *Ethical Governance A Citizen Perspective* VAASAN YLIOPISTON,
- Refiyian, Mohsen; Mehrabi, Mehrab; Khodor Daryanord. (2022). Evaluation of the Status of Indicators of Islamic Governance Model in Iran's Urban Management System. *Islamic Management Quarterly*, 30(3), 1-28.  
<https://doi.org/10.1001.1.22516980.1401.30.6.6.5>
- Rangriz, Hassan. (2023). Designing an Islamic Governance Model Based on Religious Teachings. *Islamic Revolution Research Journal*, 13(46), 1-21.  
<https://doi:10.22084/rjir.2022.26751.3534>



# واکاوی مضامین بنیادین الگوی حکمرانی اسلامی

## در مدیریت شهری: شهر تهران

بهروز بادکو\*

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۵

نوع مقاله: پژوهشی - ۱۰۲-۸۷

### چکیده

حکمرانی، علم ساماندهی و تنظیم روابط متقابل دولت و جامعه در دستیابی به اهداف متصور برای کشور، شهر یا سازمان است. بر این اساس هر جامعه، شهر یا سازمانی باید مبتنی بر اهداف، نوع روابط و ارزش‌ها و نگرش‌های خود، الگوی مطلوب و مؤثر حکمرانی را تبیین نماید. در این تحقیق تلاش شده تا به شیوه کیفی و با مصاحبه، عوامل، مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمرانی اسلامی در مدیریت شهری تهران از دیدگاه مدیران ارشد شهرداری، واکاوی و استخراج شود. این تحقیق با روش کیفی (تحلیل مضامین) و انجام مصاحبه‌های نیمه عمیق با تعداد سی نفر از خبرگان، مدیران، اساتید و کارشناسان متخصص در حوزه مرتبط با مسائل شهری انجام پذیرفته است. نتایج نشان می‌دهد که اصول، چارچوب و فرایندهای حکمرانی اسلامی در برخی مؤلفه‌ها، متفاوت از الگوهای رایج جهانی حکمرانی است. چارچوب الگوی حکمرانی اسلامی شهر تهران شامل هشت عامل اصلی مشارکت‌طلبی، شفافیت و کنترل فساد، ظرفیت‌سازی برای توسعه، قانون‌گرایی، رهبری و حرکت جهادی، انصاف و عدالت‌محوری، کارآیی (اثربخشی)، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی است. در الگوی حکمرانی اسلامی باید زمینه‌های تعمیق عقلانیت و تزکیه نفس، رشد اخلاق و معنویت‌گرایی دینی، تعالی و سعادت انسان، کمال مادی و معنوی و گسترش سبک زندگی اسلامی همراه با نشاط و ایمنی فراهم آید. همچنین بازوی اصلی حکمرانی اسلامی درباره رابطه حکومت و مردم، حداکثرسازی مشارکت شهروندان و استفاده از نظرهای آنها در حوزه‌های تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و ایجاد شرایط مناسب برای توسعه و تعالی انسان است.

**واژه‌های کلیدی:** حکمرانی اسلامی، مدیریت شهری، توسعه پایدار، عدالت و مشارکت شهروندی.

b.badkoo@usc.ac.ir

<https://orcid.org/0009-0005-6581-0041>



\* استادیار گروه گردشگری، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران

## مقدمه

نظم در شهرهای قبل از اسلام، برگرفته از نظام کاستی و سلسله مراتب طبقاتی جامعه بود. این شهرها شامل ارگ حکومتی در مرکز شهر، کهندژ یا شار میانی که محل زندگی دیوانسالاران، لشکریان، افراد متمول و نزدیکان فرمانروا که محصور در دیوار شهر بود، می‌گردید (پورمحمدی و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۲). بیرون از دیوار شهر، شار بیرونی یا محل زندگی مردم عادی بود. با ظهور دین اسلام با شعار برادری، برابری و وحدت، نظم قبل از آن فرو ریخته و نظم مبتنی بر فرهنگ اسلامی خلق شد که بر اساس آن، دیوار شار میانی تخریب شده، سلسله مراتب ارگ تا شار بیرونی از بین رفت. دین اسلام با چهره‌ای اجتماعی، توجه زیادی به شهر داشته و با تبیین معیارهای یک شهر مطلوب، استفاده از کلیه دستاوردهای فرهنگی، اجتماعی و هنری ملل مختلف را تا جایی که با مبانی اسلام مغایرت نداشته باشد، بلامانع می‌داند. شهرها و بناهای اسلامی با شاخصه‌های هنری، زیبایی‌شناختی، کالبدی، زیست‌محیطی، اقلیمی، محیطی و اقتصادی، آرامشی انکارناپذیر را برای شهروندان ایجاد می‌کردند. رواج و تعبیر شهر اسلامی و اطلاق آن به شهرهای مسلمانان با این فرض که این شهرها از نظر کالبدی، جلوگاه تجلی خاصی از اصول و ارزش‌های اسلامی بوده، به این ترتیب از شهرهای سایر تمدن‌ها و فرهنگ‌ها متمایز هستند، از قرن نوزدهم میلادی و به وسیله مستشرقین آغاز شد (نقی‌زاده، ۱۳۸۹: ۹۲).

حکمرانی خوب شهری به عنوان یکی از اصول مهم توسعه پایدار، نقش کلیدی در بهبود کیفیت زندگی شهروندان دارد. با افزایش جمعیت شهری و پیچیدگی‌های رشد شهرها، نیاز به الگویی جامع برای حکمرانی مؤثر شهری احساس می‌شود (دبیرزاده و دیگران، ۱۴۰۳: ۱). حکمرانی

اسلامی، شیوه اجرایی حکومت اسلامی را در یک جامعه تشکیل می‌دهد و به سازوکارها و روابطی که منجر به اعمال حکومت اسلامی است، می‌پردازد. رضایی و همکاران اظهار داشتند که مفهوم حکمرانی اسلامی به منزله راه‌های اداره و سرپرستی و اعمال ولایت الهی توسط حکومت اسلامی است. به عقیده آنها، حکمرانی اسلامی را می‌توان بخش نرم‌افزاری حکومت در یک جامعه در نظر گرفت که عمدتاً به روابطی که به اعمال حکومت منجر می‌شود، اشاره می‌کند (رضایی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۵). در حکمرانی اسلامی، هدف، افزایش کارآمدی نظام حاکمیت سیاسی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی برای اداره جامعه دینی است. در این نوع حکمرانی، موضوع اصلی، اداره مطلوب جامعه اسلامی با پشتوانه قدرت دولت است. این نوع حکمرانی باید متضمن سعادت دنیا و آخرت امت اسلامی و تضمین‌کننده پیشرفت همه‌جانبه آنها باشد. در جوامع اسلامی، مدل حکمرانی اسلامی به عنوان بدیل برتر مدل‌های حکمرانی خوب که مورد تأیید و تبلیغ سازمان‌های جهانی است، مطرح می‌گردد (مسعودی‌پور، ۱۴۰۴: ۱۹۰).

حکمرانی اسلامی علی‌رغم برخی شباهت‌ها با مدل حکمرانی خوب، در مبانی، اهداف، روش‌ها و ضوابط، تفاوت‌های اساسی دارد. حجیت شرعی، اطمینان عقلی و قلبی برای مکلفان ایجاد می‌کند که در صراط مستقیم الهی قرار دارند و اساس و بنیان امورشان بر تقوی الهی است، در مشروعیت نظام حکمرانی اسلامی راهگشا خواهد بود. علاوه بر این پالایش و به‌روزرسانی مستمر چنین طرح‌ها و نظریه‌هایی، به پختگی و اتقان بیشتر آن و در نتیجه پویایی نظام اسلامی در طول زمان خواهد انجامید (رضایی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۰).

اسلام برخلاف پارادایم‌های مادی‌گرایانه غربی، هم برخوردار از جهات و آموزه‌های



معرفت‌بخش در مورد انسان و ارتباطات وجودی اوست و هم مشتمل بر ارائه نظام ارزشی و هنجاری درباره زندگی مطلوب آدمی؛ الگویی که برخلاف انگاره‌های مادی‌گرایانه و دنیوی رایج امروزی است (رفعیان و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۴). بنابراین حکمرانی اسلامی، سبکی از حکمرانی است که با اعتقاد به حاکمیت الهی و در طول آن، ولایت پیامبران در زمان حضور خود برای هدایت و سعادت بشری خدمت کرده و از هیچ تلاشی فروگذار نبوده است (عابدی درچه، ۱۴۰۲: ۸).

نظام حکمرانی شهری، وظیفه اجرای برنامه‌ها، تصمیم‌ها و سیاست‌های عمومی را برای بهبود منافع عموم شهروندان برعهده دارد و به عنوان یک فرایند مشارکتی برای توسعه در نظر گرفته می‌شود (سبزه‌ای و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۱۷). این امر موجب به‌کارگیری همه ذی‌نفعان شامل شهروندان، حکومت، بخش خصوصی، عمومی و جامعه مدنی برای حل مشکلات شهر و جامعه می‌شود. افزایش مشارکت شهروندان در پی شکل‌گیری نظام منسجمی از عوامل فردی و ساختاری در یک سیستم و با تعامل دوسویه و متقابل آنها بر اساس یک تفکر عقلانی فردی و جمعی است. این شکل از تفکر عقلانی منجر به رشد مشارکت می‌شود و سهم نمودن انسان در سرنوشت خویش می‌شود (قاسمی‌سیانی و دیگران، ۱۳۹۹: ۵۰). در بین شهرهای ایران به دلیل موارد ذیل، شهر تهران به عنوان یکی از بزرگ‌ترین و اصلی‌ترین شهر ایران می‌تواند نمونه بارزی در تبیین و اجرای الگوی موفق نظام حکمرانی اسلامی در مدیریت شهری قرار گیرد و این شهر، الگویی برای سایر شهرها محسوب شود. بر همین اساس و به استناد موارد زیر، شهر تهران در الگوی حکمرانی اسلامی می‌تواند پیشران گردد:

۱. بالاترین سطح ارتباط سازمانی با دولت

(حضور شهردار تهران در جلسه هیئت دولت)

۲. تمرکز وزارتخانه‌ها، نمایندگی سازمان‌های غیر دولتی و بین‌المللی و سفارتخانه‌های کشورها در تهران و ارتباط مؤثر با آنها
۳. بیشترین ارتباط فرهنگی، اجتماعی، مالی و اداری با داخل و خارج کشور در بین کلان‌شهرهای کشور
۴. تمرکز اکثریت دانشگاه‌ها، اساتید، دانشجویان و افراد با تحصیلات تکمیلی
۵. بالاترین جمعیت شهری در کشور
۶. الگوبرداری شهرهای کشور از تهران
۷. سازمان‌های مردم‌نهاد NGO فعال (تهران دارای رتبه اول است).
۸. حرکت تهران به سمت شهر هوشمند
۹. ارتباط مؤثر با شهروندان و مشارکت آنها از طریق سازمان‌های شهرداری تهران
۱۰. مرجعیت دینی (بعد از قم و مشهد)، علمی، سیاسی و قانون‌گذاری

بر همین اساس و به استناد موارد یادشده، شهرداری تهران به عنوان مطالعه موردی تحقیق انتخاب شد. هدف اصلی پژوهش، شناخت مضامین بنیادین الگوی حکمرانی اسلامی در مدیریت شهری در شهرداری تهران است. بنابراین پرسش اصلی پژوهش این است که شاخص‌ها، مؤلفه‌ها و سطوح حکمرانی اسلامی از دیدگاه مدیران ارشد شهرداری تهران کدامند؟

### پیشینه و مبانی نظری

درباره نظریه حکمرانی اسلامی تاکنون تلاش‌های مختلفی صورت گرفته است. برخی از مطالعات به بررسی بخش‌هایی از موضوع حکمرانی اسلامی و برخی به حوزه مبانی و اصول حکمرانی اسلامی پرداخته‌اند. رویکرد اسلامی به شهر با عنوان شهر اسلامی - ایرانی و توجه به شاخص‌های آن برگرفته از مضامین توحیدی، الهی و معنوی با بهره گرفتن از نظریه‌های جدید در شهرسازی

است. در چارچوب معنایی شهر اسلامی، پیکره اجتماعی شهر بر اساس تفکرات الهی و اسلامی شکل می‌گیرد و هدایت می‌کند (کلانتری و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۴). برخی از صاحب‌نظران در پژوهش‌های خود، نگرش تاریخی به شهرهای اسلامی داشته‌اند و معتقد هستند که اسلام دارای فرهنگی جامع و فراتر از اعمال مذهبی است. هیلن براند، معتقد است که در طول زمان، بسیاری از سنت‌هایی که با ارزش‌های اسلامی انطباق نداشتند، متروک شدند، اما سایر سنت‌ها با اصلاحات جزئی، به صورت بخشی از تمدن اسلامی درآمده است (مولایی، ۱۳۹۹: ۳). سلمینین (۲۰۱۰) در کتابی که حاوی مجموعه مقالاتی درباره حکمرانی اخلاقی است، بر آن بوده است تا نقش شهروندان را در تعریف اصول حاکم بر حکمرانی اخلاقی تبیین نماید. از منظر این کتاب، دیدگاه شهروندان به طور معمول سه موضوع اصلی را با عناوین مشارکت، ارزش‌ها و پاسخگویی در برمی‌گیرد. ایشان بیان می‌دارد تا جایی که به حاکمیت دموکراتیک مربوط است، ارزش‌های اخلاقی در جامعه مورد بحث قرار می‌گیرد و دوم اینکه نشانه مهم نقش شهروندان در جامعه، در دسترس بودن و استفاده از کانال‌ها برای مشارکت شهروندان است و در نهایت یک پیش‌نیاز اساسی برای شهروندان این است که خواسته‌های آنها شنیده شود.

لیتون (۲۰۱۰) در مقاله‌ای به تشریح حکمرانی خوب از منظر شهروندان با رویکرد اخلاقی پرداخته و با این سؤال اساسی که «الزامات و ملزومات حکمرانی خوب چیست؟» تحقیق خود را انجام داده است. در این مقاله، محقق به تشریح ارزش‌های مدنظر بروکرات‌های دولتی و شهروندان می‌پردازد و با این تفکیک به تولید فهم‌ها و بصیرت‌های کاربردی در فرایند تحلیل نتایج می‌شود. نتایج مقاله تامی لیتون نشان می‌دهد که

شکاف بین واقعیت اداری و انتظارات مردم در حکمرانی خوب با رویکرد به اصطلاح اخلاقی تکمیل می‌شود. کار اصلی اخلاق این است که مراقب افراد در اعمال باشد که این امر اخلاقی به جوامع امور عمومی گسترش می‌یابد. بنابراین اخلاق می‌تواند صورت‌بندی شود تا از تقسیم شدید بین عمومی و خصوصی اجتناب شود.

مبحث، شهر اسلامی، حکمرانی و حکمرانی اسلامی در مطالعات داخلی نیز بسیار وجود دارد. در اینجا به بررسی برخی از این مطالعات و آثار پرداخته می‌شود. با بررسی شکاف حکمرانی در نظام اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، توجه به اجزای گفتمان، ساختار، کارگزار، ارتباط و توانمندی‌های اطلاعاتی، از عناصر حکمرانی اطلاعاتی است که باید به صورت دقیق نسبت به تعیین و تحدید آن اقدام شود (قاضی‌زاده، ۱۴۰۰: ۶۰). برای رفع و کاهش این عوامل باید حل و فصل آنها را در حوزه تقنینی، ساختاری و عملکردی در دستورکار قرار داد. اظهار داشتند که سیاست‌ها، چارچوب و قالب زندگی انسان‌ها در اجتماع تعیین می‌شود. مسئله محوری در سیاست‌گذاری سبب شده است تا چارچوب و قالب زندگی انسان‌ها به شاخه‌های گوناگونی تقسیم شود (قاسمی سیانی و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۵). در این میان، شهرها و سیاست‌گذاری شهری، جایگاه خاصی داشته‌اند. سیاست‌گذاری شهری از ملزومات و زیربنای توسعه‌ای دولت‌ها محسوب می‌شود. در این پژوهش با تأکید بر مرجعیت‌ها، مضامین حکمرانی خوب شهری کشف شده است.

موانع اصلی حکمرانی عبارتند از: فساد اداری، کم‌رنگ بودن شفافیت، ضعف دولت الکترونیک، اقتصاد متکی به نفت، مسئله خصوصی‌سازی و رقابت‌پذیری، کاهش جمعیت و بسته شدن پنجره جمعیتی و نظام بودجه‌ریزی معیوب، کاهش سرمایه اجتماعی



و ضعف در نظام برنامه‌ریزی که باعث شده است نظام حکمرانی در کشور با چالش روبه‌رو شود (صالح‌نیا و احمدی، ۱۴۰۱: ۹۰). موفقیت سیاست خارجی به طراحی و اجرای یک حکمرانی خوب در عرصه ملی نیازمند است. هر کشوری که می‌خواهد تصویر خوبی را در روابط بین‌الملل از خود ارائه نماید، باید برای تقویت توانمندی‌های اقتصادی و رفع نابرابری‌های ناموجه در کشور و تقویت طبقه متوسط در آن سخت بکوشد (سیمبر و ملکی، ۱۳۹۸: ۲۸۰).

حکمرانی خوب، در اصل یک فرایند افقی در میان تأثیرگذاران مختلف جامعه مدنی برپا می‌دارد. هنگام اجرای این عمل، طبق اصول حکمرانی خوب به تمامی تقاضاها و نیازهای شهرنشینان و بازارپاسخگو است (لیریائی و دیگران، ۱۴۰۳: ۲۵۰). زارعی و آرانی بیان داشتند که حکمرانی خوب، فرایند تدوین و اجرای سیاست‌گذاری در زمینه‌های مختلف با همکاری دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی است که طی این فرایند، علاوه بر تأمین نیازهای اساسی جامعه، عناصر دیگر از جمله عدالت، امنیت و توسعه مستمر منابع انسانی و محیط‌زیست نیز محقق می‌گردد (زارعی و آرانی ۱۴۰۰: ۱۵). همچنین تحقیقات عمران‌زاده و همکاران (۱۴۰۳) درباره توزیع عدالت فضایی در شهر تهران با پیشنهاد مدل آماری «تعادل فضایی ترکیبی» به ارزیابی عدالت فضایی در برخورداری از خدمات شهری سطح محله‌ای میان محله‌های ۳۵۳گانه شهر تهران مبتنی بر شواهد عینی می‌پردازد.

شاخص‌های جاری حکمروایی شهری در ایران برگرفته از شاخص‌های حکمروایی جهانی است و در صورت تبیین بر اساس جهان‌بینی اسلامی که شامل اصول توحید (وحدت و یکپارچگی در مدیریت و حکمروایی شهری)، نبوت (هدایت شهر و شهروندان به سوی کمال)، معاد (برخورداری

از محیط‌هایی با تأثیرات مذهبی قوی)، عدل (عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه منابع و امکانات در شهرها) و امامت (رهبری و مدیریت شهری بر اساس ارزش‌های انسانی و اخلاق اسلامی با تکیه بر مردم‌سالاری دینی) می‌تواند بسیار مثمر واقع شود (فندهاری و دیگران، ۱۴۰۳: ۳۳۲).

فلاحی، مراحل تحول مفهوم شهر اسلامی در غرب را به سه دوره تقسیم کرده است: دوره اول بر اساس حوزه‌های تحقیقاتی اندیشمندان به سه حوزه مکتب مغرب، دمشق و تلفیقی از مکاتب دمشق و مغرب؛ دوره دوم، ظهور نگرش‌های تجدیدنظرطلبانه و دوره سوم، نویسندگانی که نظریات محققان پیشین را نقد نموده و تلاش کرده‌اند که شهر اسلامی را با نگاهی نو بررسی کنند (فلاحی، ۱۳۹۰: ۴۰).

هرچند دو گروه موافق و مخالف در این موضوع وجود دارند (باقری، ۱۳۸۶: ۶۶). برخی، شهر اسلامی را به دلیل ویژگی‌های درونی و ذاتی آن، اسلامی قلمداد می‌نمایند و برخی دیگر، شهر را ترکیبی از کالبد اسلامی و روح اسلامی می‌دانند و معتقدند که هرگونه تلاش برای شهر، بدون در نظر گرفتن روح یا کالبد اسلامی، بی‌نتیجه خواهد بود و شهر به سرانجام خود نخواهد رسید. برخی عدل و عدالت را مضمون اصلی شهر اسلامی دانسته‌اند (مسعودی‌پور، ۱۴۰۴: ۱۷۵) و برخی دیگر فکر، اندیشه و نوع و سبک زندگی شهروندان (ر.ک: seyed Baqeri) 2023 را محور شهر اسلامی بیان کرده‌اند.

با مراجعه به اندیشه اسلامی و سیره حکومتی پیامبر اسلام (ص)، مؤلفه‌های اساسی حکمرانی اسلامی در دوره ده‌ساله حکومت ایشان در مدینه‌النبی را بررسی کرده، معتقدند که شاخص‌هایی همانند قانون‌گرایی، فسادستیزی، عدالت‌محوری، اثربخشی و پاسخگویی، مهم‌ترین مؤلفه‌های حکمرانی اسلامی در دوران پیامبر اسلامی بوده است (درخشه و موسوی‌نیا، ۱۳۹۷: ۵). علاوه بر

این سبکتکین ریزی و همکاران (۱۳۹۵) با تأکید بر نقش مشارکت شهروندان بیان می‌دارد که شاخص مشارکت عمومی شهروندان در اداره امور و نظارت عمومی بر عملکرد کارگزاران در کنار نظام اداری غیر متمرکز به عنوان مؤلفه‌هایی از حکمرانی اسلامی است که می‌تواند بر کارآمدی، مقبولیت و مشروعیت نظام حکمرانی اسلامی بیفزاید. همچنین تفاوت معناداری بین معیارهای حکمرانی شهری با شاخص‌های جهانی آن با مشارکت شهروندان در مدیریت شهری وجود دارد (حاجی علیزاده و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۴۰).

پورجعفر و همکاران (۱۳۹۳)، ضمن بررسی آرای موافقان و مخالفان شهر اسلامی بیان می‌دارند که چهار دسته شهر اسلامی شامل شهر مسلمانان، شهر امت اسلامی، شهر اسلامی، شهر آرمانی اسلامی قابل دسته‌بندی است. همچنین صفات شهر اسلامی از منابع دینی، روایات و احادیث و مطابق با علل مادی، صوری، غایی و فاعلی استخراج شده است (لینکوهی و سنجری، ۱۳۹۳: ۴۵). نتایج تحقیق آنها بیان می‌دارد که علل غایی، بیشترین اثر را در تعریف شهر اسلامی داشته است و مؤلفه‌هایی همانند مسجد، خانه، بازار، محله و میدان، ساختار و پیکره اصلی فضای شهر اسلامی را ترسیم می‌کنند.

جمع‌بندی پیشینه تحقیقات نشان می‌دهد که بیشتر تحقیقات به تبیین حکمرانی از منظر اسلام و اندیشمندان اسلامی پرداخته و مبانی نظری و شاخص‌ها و مؤلفه‌های آن را از کتب دینی و اسلامی استخراج کرده‌اند. برخی پژوهش‌ها نیز موضوع را در قوانین و مقررات جاری کشور و یا بیانات مقام معظم رهبری بررسی نموده‌اند و کمتر پژوهشی به طراحی یا مدل حکمرانی اسلامی در شهر پرداخته است.

بررسی اسناد و کتب دینی نشان می‌دهد که موضوع حکمرانی قبل از طرح ایده‌هایی همانند حکمرانی خوب، حکمرانی شایسته

و... در قرآن، روایات و سیره پیامبران و امامان دینی به‌خوبی بیان شده است و بعد از گذشت سال‌ها از آن، تمدن غربی به‌تازگی آن را به عنوان دستاورد بشری و پیش‌نیاز توسعه همه‌جانبه و پایدار ارائه نموده است که بی‌توجهی به این منابع، همان حلقه مفقوده حکمرانی خوب در جوامع اسلامی است. طرح حکمرانی اسلامی بر پایه ولایت فقیه از سوی امام خمینی<sup>(ع)</sup> ارائه شد. این ایده، انگیزه مشخص و نوینی را در مردم ایران ایجاد نمود و راه صحیح حکومت‌داری و مبارزه مکتبی اسلام را گشود که در آن تلاش جامعه مسلمانان متعهد را در داخل و خارج کشور فشرده‌تر ساخت. در همین راستا در طول چهل سال گذشته، انواع حکمرانی از قبیل حکمرانی دینی، حکمرانی علوی، حکمرانی مهدوی، حکمرانی متعالی و یا حکمرانی اسلامی بر اساس روایات و احادیث اسلامی بیان شده است (سیدباقری، ۱۴۰۲: ۷۰).

می‌توان گفت مدل‌های حکمرانی شهری دارای ذی‌نفعان گوناگون، از اهداف و اصول مشخص، ابزار اصلی برای دستیابی به اهداف و پیامدهای مترتب بر آن تشکیل شده است. آنها همچنین نظام‌های مختلف ارزشی، هنجاری، اعتقادی و روش‌شناسی را بیان می‌کنند. در ادبیات نظری، چهار مدل حکمرانی شهری اصلی معرفی و بررسی شده است. این چهار مدل عبارتند از: حکمرانی مدیریتی، حکمرانی مشارکتی، حکمرانی طرفدار رشد و حکمرانی رفاه. این مدل‌های حکمرانی، جامع تمامی سبک‌ها در کشورها و شهرهای مختلف جهان است.

- مدل حکمرانی مدیریتی: در این مدل، حکومت محلی، وظیفه تأمین نیازها و خواسته‌های شهروندان و ساکنان را برعهده دارد. این مهم از طریق تولید و ارائه مستقیم خدمات توسط مجموعه‌های زیر نظر شهرداری و مدیریت محلی صورت می‌پذیرد. در این مدل، عوامل مشارکت مردمی، کاهش

(Bachelor, 1986: 98).

- **مدل حکمرانی رفاه:** در این مدل‌ها، ایجاد رفاه عمومی از طریق دولت‌های ملی و محلی، اصلی‌ترین هدف است. بر این اساس تأمین هرچه بیشتر منابع و امکانات توسط دولت ملی و اختصاص آن به شهر و منطقه برای تأمین نیازها و خواسته‌های شهروندان و ساکنان محلی، اصلی‌ترین راهبرد قابل پیگیری در سطح محلی و ملی خواهد بود. دولت ملی و محلی، اصلی‌ترین مکانیسم و مسئول برای تأمین و تولید کردن کالاها و خدمات است و بخش خصوصی و سازمان‌های عمومی در این زمینه کمترین مسئولیت را برعهده دارند. در این نظام حکمرانی، کمک‌های دولت محلی و ملی، ابزاری برای کاهش اثرات منفی مسائل و مشکلات موجود است و مسئولین شهری، انگیزه کمی برای حل بنیادین مسائل و مشکلات موجود با تأکید بر مشارکت عموم شهروندان و استفاده از ظرفیت‌های بخش خصوصی دارند (Mollenkopf, 1983: 40).

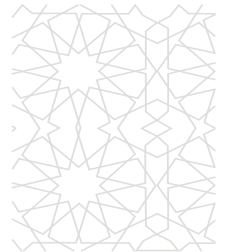
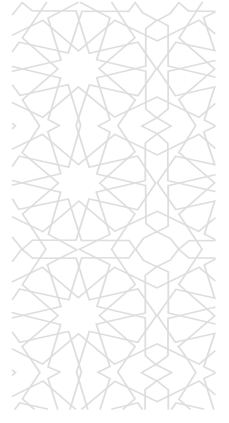
### روش تحقیق

هدف اصلی پژوهش، واکاوی شاخص‌ها و عوامل شکل‌دهنده الگوی حکمرانی اسلامی در مدیریت شهری تهران است. بدین منظور اطلاعات موردنیاز این تحقیق از روش کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی (انجام مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته) گردآوری شده است. در ابتدا با روش کتابخانه‌ای و با استفاده از فیش‌برداری اطلاعات مورد نیاز از منابع اسنادی و الکترونیکی در دسترس همچون کتاب‌ها، مقاله‌ها، طرح‌ها و پژوهش‌های انجام‌شده، قوانین ملی و محلی همچون برنامه‌های پنج‌ساله کشور و برنامه‌های شهرداری تهران و... جمع‌آوری و تحلیل شد. جامعه آماری بخش پیمایش میدانی این پژوهش، مدیران ارشد و برنامه‌ریزان شهر تهران بوده است. تعداد نمونه آماری بر

هزینه‌ها، مدیریت تخصصی و علمی و افزایش کارایی در ارائه خدمات توسط مجموعه مدیریت شهری مورد توجه هستند. تأمین نیازها و خواسته‌های عموم شهروندان و ساکنان محلی از طریق برقراری هماهنگی میان تولیدکنندگان و تأمین‌کنندگان مختلف، هدف و معیار اصلی تصمیم‌سازی در این رویکرد حکمرانی محلی است. از این‌رو در انتخاب مدیران و مسئولان شهری، انتخاب دستوری و سیاسی کمتر رخ می‌دهد و بیشتر بر اساس کارایی و اثربخشی تخصصی و مدیریتی مسئولان نظام حکمرانی شهری تعیین می‌شوند (Keating, 1991: 34).

- **مدل حکمرانی شراکتی:** این مدل حکمرانی بیشتر در کشورهای توسعه‌یافته اروپایی تحقق یافته است. در این مدل، مشارکت گروه‌ها و ذی‌نفعان مختلف در مدیریت شهری، عامل اصلی است. این مشارکت در سطوح مختلف سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرایی - عملیاتی با حضور سازمان‌های مختلف عمومی، دولتی و خصوصی باید تحقق یابد. کسب توافق جمعی و ایجاد هماهنگی میان ذی‌نفعان مختلف و کاهش تضاد و تعارض منافع از مزایای این نوع مدل‌های حکمرانی است (Elder et al, 1982: 55).

- **مدل حکمرانی طرفدار رشد:** در این مدل‌های حکمرانی بر شکل‌گیری تعامل و همکاری نزدیک و دوجانبه میان بخش خصوصی و بخش دولتی تأکید می‌شود. شکل‌گیری تعامل و همکاری میان بخش خصوصی و بخش دولتی نیازمند تأمین پیش‌شرط‌ها و مستلزم نهادهای سیاسی مطلوب و مناسب در سطوح محلی، منطقه‌ای و ملی است. از این‌رو خواست رهبران سیاسی ملی برای ایجاد مشارکت عمومی و نهادسازی برای اجرای آن در سطح منطقه‌ای و ملی از الزامات تحقق این نوع مدل‌های حکمرانی در سطح شهر است (Jones & )



اساس شیوه اشباع نظری، سی نفر انتخاب شد و روش نمونه‌گیری منتخب بود. تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده در مصاحبه‌ها با روش کیفی تحلیل مضمونی یا مبتنی بر تم‌صورت پذیرفته است. تحلیل مضمون، روشی برای تحلیل و گزارش داده‌های کیفی و متن مصاحبه‌های انجام‌شده است. این روش شامل شش مرحله تحلیلی است که نخست، آشنایی با داده‌ها مدنظر بوده، سپس استخراج کدهای اولیه و کدگذاری انجام پذیرفته است. در ادامه، شناخت مضامین، ترسیم و تحلیل شبکه مضامین و تدوین گزارش انجام پذیرفته است. بدین منظور تحلیل اطلاعات و کشف مفاهیم و مقوله‌ها به وسیله سه نوع کدگذاری باز، محوری و انتخابی صورت گرفته است (Yin, 2016: ر.ک). برای تحلیل اطلاعات و مصاحبه‌ها نیز از نرم‌افزار کیفی «MAXQDA» استفاده شده است.

روش تحلیل مضمون، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. مراحل تحلیل مضمون در این مقاله عبارتند از:

- **آشنا شدن با داده‌ها:** وقتی پژوهشگر، داده‌ها را جمع کرد، هنگام تحلیل، از دانش و مبنای تحلیلی اولیه برخوردار خواهد بود. اما مهم این است که پژوهشگر به گونه‌ای در داده‌ها غرق شود که با عمق و غنای محتوای آنها کاملاً آشنا شود.

- **ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری:** گام دوم، زمانی آغاز می‌شود که پژوهشگر، داده‌ها را مطالعه کرده و با آنها آشنا شده باشد. همچنین فهرستی اولیه از ایده‌های موجود در داده‌ها و نکات جالب آنها تهیه کرده باشد. بنابراین این گام، مستلزم ایجاد کدهای اولیه از داده‌هاست.

- **شناخت مضامین:** گام سوم وقتی شروع می‌شود که همه داده‌ها، کدگذاری اولیه

و گردآوری شده باشد و فهرستی طولانی از کدهای مختلف در مجموعه داده‌ها، شناخته شده باشد. در این گام که به تحلیل در سطحی کلان‌تر از کدها تمرکز دارد، کدهای مختلف در قالب مضامین مرتب می‌شود و همه داده‌های کد گذاشته شده مرتبط با هر یک از مضامین، شناخته و گردآوری می‌شود. اساساً در این مرحله، کدها تجزیه و تحلیل می‌شود و به نحوه ترکیب و تلفیق کدهای مختلف برای تشکیل مضمون پایه توجه می‌شود.

- **ترسیم شبکه مضامین:** گام چهارم وقتی شروع می‌شود که پژوهشگر، مجموعه‌ای از مضامین را پیشنهاد دهد و بخواهد آنها را پالایش کند. مضامین شناخته، منبع اصلی تشکیل شبکه‌های مضامین است. طی این گام، مشخص خواهد شد که برخی مضامین پیشنهادشده، واقعاً مضمون نیستند (مثلاً اگر داده‌های کافی وجود نداشته باشد و یا داده‌های آن، خیلی متنوع باشد)، برخی مضامین با همدیگر هم‌پوشانی دارد (مثلاً اگر دو مضمون جدا، یک معنی و مفهوم داشته باشد و با هم، مضمون واحدی تشکیل دهند) و ممکن است لازم باشد سایر مضامین به مضامین جداگانه‌ای تفکیک شود.

- **تحلیل شبکه مضامین:** گام پنجم وقتی شروع می‌شود که پژوهشگر به شبکه مضامین رضایت‌بخشی رسیده باشد. در این حالت می‌تواند مضامین پیشنهادشده برای تحلیل داده‌ها را تعریف و تعدیل کرده، داده‌ها را بر اساس آنها تحلیل کند. در این گام، شبکه‌های مضامین رسم شده، بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شود. همان‌طور که پیشتر نیز اشاره شد، شبکه‌های مضامین، ابزاری برای تحلیل هستند، نه خود تحلیل. این شبکه‌ها به پژوهشگر کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تری از معانی متون برسد و بتواند مضامین به‌دست‌آمده را تشریح کند و الگوهای آنها را بشناسد. پس از ایجاد شبکه‌های مضامین، پژوهشگر باید مجدداً به متن اصلی، مراجعه



نموده، آن را به کمک این شبکه‌ها تفسیر کند.

- **تدوین گزارش:** گام ششم وقتی آغاز می‌شود که مجموعه کاملی از مضامین نهایی فراهم شده باشد. در این مرحله، تحلیل و تدوین گزارش نهایی تحقیق صورت می‌گیرد. هدف از نوشتن تحلیل مضمون این است که حکایت کامل و پیچیده موجود در داده‌ها به گونه‌ای بیان شود که خواننده درباره اعتبار و صلاحیت تحلیل پژوهشگر، متقاعد شود. مهم این است که تحلیل، حکایت مختصر و منسجم و منطقی و غیرتکراری و جالب

برآمده از داده‌ها را در قالب مضامین عرضه کند. گزارش باید شواهد کافی و مناسبی درباره مضامین موجود در داده‌ها فراهم کند و داده‌های کافی برای هر مضمون، عرضه شود.

### یافته‌های پژوهش

تحلیل مضامین الگوی حکمرانی اسلامی شهرداری تهران شامل ۶۹ کد اولیه، ۳۰ مضمون فرعی، ۸ مضمون اصلی و یک مضمون سازمان‌دهنده شد (جدول ۱).

جدول ۱- تعداد کدها و مضامین برآمده از مصاحبه‌ها به روش تحلیل مضمون

مضامین	کدهای اولیه	مضامین فرعی	مضامین اصلی	مضامین سازمان‌دهنده
تعداد	۶۹	۳۰	۸	۱

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴)

کدگذاری اولیه مصاحبه‌ها در دو مرحله و توسط یک مشاور انجام پذیرفت. در این مرحله، مضامین به صورت جمله استخراج شد که تعداد ۶۹ مضمون یا کد اولیه مرتبط با پژوهش استخراج گردید. پس از کدگذاری اولیه و مقوله‌های به‌دست آمده در مرحله دوم و کدگذاری ثانویه، تعداد مقوله‌ها و مضامین مشابه در یک گروه قرار گرفتند و تلاش شد تا آنهایی که از نظر مفهومی و معنایی در یک

راستا قرار دارند، دسته‌بندی شود. جدول زیر، مضامین فرعی به‌دست آمده از کدهای اولیه را نشان می‌دهد. در این مرحله، تعداد ۳۰ مضمون فرعی برای حکمرانی در ابعاد مختلف به دست آمد. برای اعتباربخشی آن، مجدد مضامین فرعی و کدهای اولیه به مصاحبه‌شوندگان ارجاع داده شد و طی جلساتی، مورد تدقیق و بازنگری قرار گرفت (جدول ۲).

جدول ۲- کدهای اولیه و مضامین فرعی به‌دست آمده از مصاحبه‌ها

مضامین فرعی	کدهای اولیه (کدگذاری اولیه)
توانمندسازی، ظرفیت‌سازی، ساماندهی و اثربخشی، هوشمندسازی فرایندها، همه‌جانبه‌نگری در اصول، برنامه‌ریزی بلندمدت، جامع و صحیح، نهادینه‌سازی اصول	توانمندسازی، برنامه‌ریزی بلندمدت، ساماندهی، نهادینه‌سازی
پاسخگویی، شجاعت‌ورزی، نظارت و ارزیابی، نظارت بر کار، انجام کار درست، مسئولیت‌پذیری	پاسخگویی، شجاعت‌ورزی، ارزیابی، پاسنگویی، مسئولیت‌پذیری
مشارکت همگانی، مشارکت طلبی، قانونی و مشارکت، آزادی در عمل و انتخاب، مشارکت در تصمیم‌گیری، آزادی و برابری، مشارکت در کار، مشورت طلبی، آزادی، مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی، مشارکت در آینده شهر	مشارکت همگانی، آزادی عمل و مشارکت، مشارکت طلبی، مشورت طلبی، برابری، مشارکت

مضامین فرعی	کدهای اولیه (کدگذاری اولیه)
سلامت نفس، دوری از رانت، صداقت و درستی،	مبارزه با فساد، عدم تبعیض، سلامت نفس، عدم رانت، دوری از رانت، ارتقای شاخص شفافیت، جلوگیری از رانت، صداقت
قانونمندی، پیروی از قانون	قانونمندی، تدوین دستورالعمل‌های قانونی، کاهش تعارضات، عدم نیاز به تبصره‌ها، پیروی از قانون، تبعیت از اصول قانونی و اسناد بالادست
تأثیرگذاری، مطالبه‌گری، کارآیی، مدیریت اثربخش	کارآیی و مدیریت، تأثیرگذاری - نظارت بر عملکرد، تأثیرگذاری - توانمندسازی و کارآیی، مطالبه‌گری مردمی
فداکاری و شجاعت، کار شبانه‌روزی، رهبری معنوی، جهادگر بودن	حرکت جهادی و شهادت، رهبری نمونه، مدیریت جهادی، رهبری مدیریت و رهبری، رهبری معنوی، روحیه فداکاری مدیر، رهبری و تعلق به شهر، روحیه خدمت‌رسان و جهادگر، رهبری و برابری
درستکاری، برابری، انصاف‌ورزی، عدالت فضایی، عدالت	درستکاری و صداقت، عدالت‌مندی، انصاف‌ورزی، فطرت الهی، عدالت فضایی، انصاف در عمل، پیروی از حق و حقیقت، فطری بودن حق، منفعت‌رسانی همگانی، کرامت و عدالت‌محوری، عدالت‌محوری و انصاف، حقانیت عقل و انصاف

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴)

در مرحله سوم باید مضامین فرعی به مضامین اصلی تبدیل شوند. در این مرحله، ۳۰ مضمون فرعی به ۸ مضمون اصلی تقلیل یافت که این ۸ مضمون به عنوان زیربنای حکمرانی اسلامی در شهرداری تهران معرفی شدند (جدول ۳).

### جدول ۳- مضامین فرعی و مضامین اصلی مستخرج از آنها

مضامین اصلی	مضامین فرعی
بسترسازی برای توسعه	توانمندسازی، هوشمندسازی، ساماندهی، نهادینه‌سازی
پذیرش مسئولیت و پاسخگویی	شجاعت‌ورزی، ارزیابی، پاسخگو بودن، مسئول بودن
ایجاد فضای مشارکت‌طلبی و آزادی	مشارکت همگانی، آزادی عمل، برابری، مشورت‌طلبی
شفافیت اعمال و صداقت	سلامت نفس، دوری از رانت، صداقت و درستی
تبعیت محض از قانون	قانونمندی، پیروی از قانون
بهره‌وری از اعمال	تأثیرگذاری، مطالبه‌گری، کارآیی، مدیریت اثربخش
مدیریت جهادی	فداکاری و شجاعت، کار شبانه‌روزی، رهبری معنوی، جهادگر بودن
انصاف و عدالت‌پیشگی	درستکاری، برابری، انصاف‌ورزی، عدالت فضایی عدالت

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴)

در مرحله چهارم، مضمون سازمان‌دهنده تحقیق نام حکمرانی اسلامی مدیریت شهری تهران به در حکمرانی، از مجموع ۸ مضمون اصلی به دست آمد (جدول ۴).



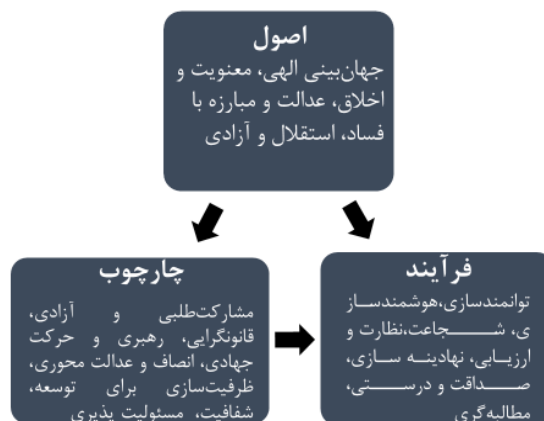
#### جدول ۴- مضامین اصلی و مضامین سازمان دهنده حکمرانی اسلامی

مضامین سازمان دهنده	مضامین اصلی
حکمرانی اسلامی (در مدیریت شهری تهران)	بسترسازی برای توسعه
	پذیرش مسئولیت و پاسخگویی
	ایجاد فضای مشارکت طلبی و آزادی
	شفافیت اعمال و صداقت
	تبعیت محض از قانون
	بهره‌وری از اعمال
	مدیریت جهادی
	انصاف و عدالت‌پیشگی

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴)

است. چارچوب این حکمرانی بر مشارکت شهروندان و شفافیت و کنترل فساد استوار است و فرایندهایی که این چارچوب را در حکمرانی اسلامی تسهیل می‌کند، هوشمندسازی و نظارت و ارزیابی دقیق و مستمر و صداقت و درستی مدیران در کارهاست (شکل ۲).

بر اساس نتایج حاصل از نشست با مدیران حکمرانی اسلامی شامل مجموعه‌ای از اصول، چارچوب و فرایندهاست که در نظام هماهنگ به بهبود عملکردهای مدیریت شهری در شهرداری منجر می‌شود. اصول اصلی حکمرانی اسلامی از جهان‌بینی الهی و معنویت سرچشمه گرفته و به عنوان زیربنای حکمرانی اسلامی معرفی شده



شکل ۱- مؤلفه‌های اصلی در هر یک از ابعاد حکمرانی اسلامی

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴)

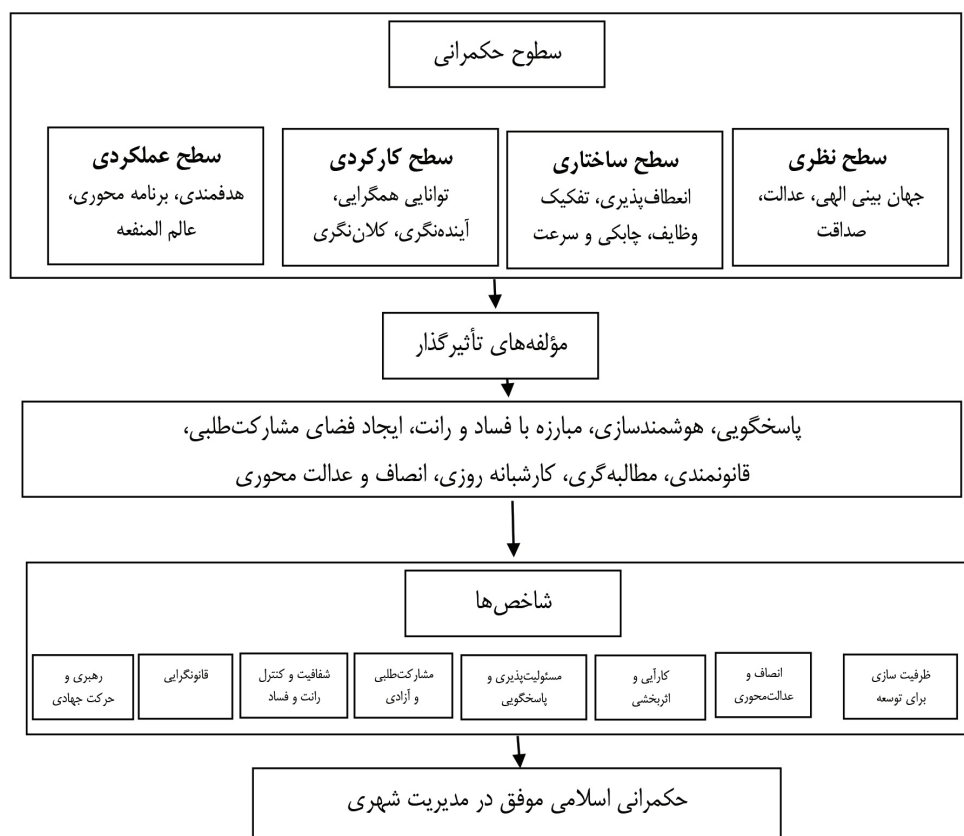
اعتقادی و فکری آن جامعه از سوی دیگر بتواند به سؤالات، چالش‌ها و مسائل جاری آن جامعه، پاسخ مناسبی ارائه دهد. ساخت چنین الگوهای سودمند و استخراج گزاره‌های نظری آن، کار دشواری است؛ اما طرح‌ریزی یک الگو بر اساس مدل‌های موجود،

#### نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الگو باید در چهارچوب اهداف، برنامه‌ها و وظایف هر سازمان ارزیابی شود تا میزان اثربخشی و یا سودمندی آن مشخص شود. یک الگوی اثربخش باید با در نظر گرفتن شرایط زمانی و مکانی از یکسو و مبانی

دشواری‌های کمتری دارد و می‌تواند راه خوبی در توسعه الگوهای پیشین و ایجاد الگوهای جدید باشد؛ در نتیجه الگوی مورد نظر جامع و فراگیر باشد و منطبق با شرایط موجود طراحی شود و مورد تأیید کارشناسان جامعه دینی و علمی باشد. می‌توان گفت صرف اینکه طراحی یک الگو، با پیچیدگی بالا باشد و در مقایسه با الگوی دیگر، عناصر بیشتری داشته باشد، به معنای کامل‌تر بودن آن نیست. بنابراین الگوی حکمرانی اسلامی در هر سازمان و نهاد باید دارای سازگاری درونی و بیرونی باشد و کلیه مصالح سازمانی و کشوری را با در نظر گرفتن منافع تمامی ذی‌نفعان بتواند اجرایی کند و به‌نوعی کاربردی تلقی شود. بر اساس آنچه به عنوان اصول و چارچوب مدل حکمرانی اسلامی شناسایی شد می‌توان گفت که هدف نهایی حکمرانی اسلامی شامل بسترسازی برای توسعه و پذیرش مسئولیت و پاسخگویی، ایجاد

فضای مشارکت‌طلبی و آزادی شفافیت اعمال و صداقت، قانون‌گرایی، بهره‌وری، مدیریت جهادی، انصاف و عدالت‌پیشگی است. بازوی اصلی حکمرانی شهر اسلامی درباره رابطه حکومت و مردم، حداکثرسازی مشارکت شهروندان و استفاده از نظرهای آنها در حوزه‌های تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و ایجاد شرایط مناسب برای توسعه و تعالی انسان است. بر همین اساس در حوزه نظارت و کنترل فعالیت‌ها، توسعه نهادهای مردمی، ضروری به نظر می‌رسد و برای ارتقای سطح عملکرد حکومت، گسترش عدل و صداقت، قانون‌گرایی و مدیریت اثربخش و کار شبانه‌روزی به همراه مبارزه همه‌جانبه با رانت و فساد و افزایش اعتماد عمومی از طریق پاسخگویی و رضایت ذی‌نفعان، مشروعیت حکمرانی اسلامی را تقویت می‌نماید. بنابراین در حکمرانی اسلامی، سطوح، مؤلفه‌های اثرگذار و شاخص‌ها به صورت زیر قابل ارائه است (شکل ۳).



شکل ۲- مؤلفه‌های اصلی در حکمرانی اسلامی موفق در مدیریت شهری

نتایج تحقیق نشان‌الگوی حکمرانی اسلامی در شهرداری تهران باید بتواند در تحقق اهداف ذیل موفق عمل نماید:

- تلاش در رفع بی‌عدالتی و تبعیض بین فقیر و غنی به صورتی که بتواند توازن و تعادل را بین زندگی شهروندان و مناطق تهران فراهم آورد.

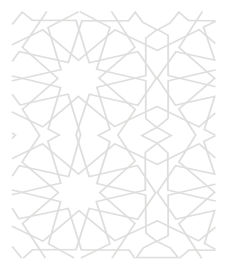
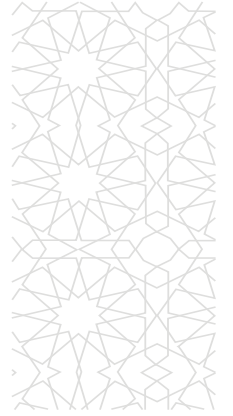
- استفاده از تمام ظرفیت‌های موجود شهری و شهروندان در توسعه آتی شهر در راستای حفاظت از محیط‌زیست، حفظ فرهنگ غنی ایرانی - اسلامی و ساختار کالبدی و معماری بومی و اسلامی

- مبارزه جامع و عملی و نه شعاری با فساد و رانت در بدنه شهرداری و رعایت شفافیت در تمام شئون کاری

- قبول مسئولیت و پذیرش خطاهای احتمالی و نواقص کار همراه با نظام روشن و کارآمد پاسخگویی در برابر همگان

- فراهم نمودن زمینه حضور عملی و ملموس شهروندان در تصمیم‌سازی، برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت بر فعالیت‌ها

- گزینش افراد صالح، پاک، انقلابی و دارای کارنامه مثبت در پست‌های کلیدی و مدیریت شهری



## منابع

حکمرانی اسلامی مبتنی بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه علمی پژوهش‌های انقلاب اسلامی، دوره دهم، شماره ۲، شماره پیاپی ۳۷، تابستان، صص ۷-۲۵.

<https://doi.org/20.1001.1.23222573.1400.10.2.1.3>

سبکتکین ریزی، قربانعلی و مجید روهنده و سید محمد سباطیان و احمد جعفری (۱۳۹۵) «رضایت‌مندی و مشارکت سیاسی - اجتماعی (مطالعه موردی: شهروندان شهر کرج)»، جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست-وهفتم، شماره ۳، صص ۹۷-۱۱۶.

<http://doi:10.22108/jas.2016.20498>

سبزه‌ای، محمدتقی و میلاد بگی و محمد مبارکی و جواد افشار کهن (۱۴۰۰) «پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران (پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی)»، دوره دهم، شماره ۳، صص ۱۱۷-۱۴۱.

<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.142322.2019>

سیمبر، رضا و آریتا ملکی (۱۳۹۸) «بایسته‌های حکمرانی و ایماژهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌الملل»، سیاست جهانی، سال هشتم، شماره ۴ (پیاپی ۳۰)، صص ۲۶۷-۳۰۰.

<https://sid.ir/paper/967644/fa>

صالح‌نیا، علی و رضا احمدی (۱۴۰۱) «شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات راهبردی، سال بیست‌وپنجم، شماره ۱ (۹۵ پیاپی)، صص ۸۹-۱۲۶.

<https://20.1001.1.17350727.1401.25.95.4.1>

عابدی درچه، محسن (۱۴۰۲) «مردمی‌سازی حکمرانی متعالی در اندیشه و راهبر امامین انقلاب اسلامی»، فصلنامه تخصصی حکمرانی متعالی، سال دوم، شماره ۴، صص ۶۸-۱۰۶.

عمران‌زاده، بهزاد و علی ماهوش محمدی ورنوسفادزاده (۱۴۰۳) «مقایسه و ارزیابی سطح برخورداری محلات کلانشهر تهران از امکانات و خدمات محله‌ای از منظر عدالت فضایی»، مطالعات شهر ایرانی - اسلامی، سال پنجاه‌وششم، شماره ۱۵، صص ۱۰۱-۱۳۱.

باقری، اشرف‌السادات (۱۳۸۶) نظریه‌هایی درباره شهرهای قلمرو فرهنگ اسلامی، امیرکبیر.

پورجعفر، محمدرضا و علی پورجعفر و سیما صفدری (۱۳۹۳) «انواع شهر اسلامی و اشاراتی به نحوه شاخص‌سازی در راستای شهری آرمانی - اسلامی»، پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره ۸، صص ۱۷-۱.

<http://jria.iust.ac.ir/article-1-269-fa.html>

پورمحمدی، مرضیه و سید محسن حبیبی و سید حسین بحرینی و زهره داودپور (۱۴۰۱) «رد نظریه شهر اسلامی به عنوان فرم»، باغ نظر، سال نوزدهم، شماره ۱۰۷، صص ۹۹-۱۱۰.

<https://1022034/BAGH/2021.256752.4710>

حاجی علی‌زاده، جواد و چمران موسوی و عطاله زرافشان (۱۳۹۵) «تحلیلی بر همبستگی بین الگوی حکمروایی شایسته شهری و میزان مشارکت شهروندی (مطالعه موردی شهر شیراز)»، نشریه فضای جغرافیایی، دوره شانزدهم، شماره ۵۴، صص ۲۳۷-۲۶۰.

<https://sid.ir/paper/500428/fa>

درخشه، جلال و سید مهدی موسوی‌نیا (۱۳۹۷) «مؤلفه‌های حکمرانی شایسته در سیره حکومتی پیامبر اسلام (ص)»، پژوهش‌های علم و دین، دوره نهم، شماره ۱، صص ۱-۲۸.

[https://elmodin.ihcs.ac.ir/article\\_3245\\_f59057b5e0c0c63588267ca0cbbc4076a.pdf](https://elmodin.ihcs.ac.ir/article_3245_f59057b5e0c0c63588267ca0cbbc4076a.pdf)

رضایی، حسن و روح‌الله دهقانی و مهرداد کیانپور (۱۳۹۴) طراحی و تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های اساسی حکمرانی اسلامی (دولت معیار)، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری تهران، بیجا.

رفعیان، محسن و محراب محرابی و دریانورد خضر (۱۴۰۱) «ارزیابی وضعیت شاخص‌های الگوی حکمرانی اسلامی در نظام مدیریت شهری ایران»، فصلنامه مدیریت اسلامی، شماره ۳ (پیاپی ۳۰)، صص ۱-۲۸.

<https://doi.org/20.1001.1.22516980.1401.30.6.6.5>

زارعی، مجتبی و وحید آرایسی (۱۴۰۰) «واکاوی و نقد الگوی حکمرانی خوب؛ تبیین شاخص‌های

مسعودی پور، سعید (۱۴۰۴) «درآمدی بر حکمرانی مدیریت آسیب اجتماعی تکدی‌گری بر اساس آموزه‌های دینی»، مطالعات حکمرانی اسلامی، سال اول، شماره ۱، صص ۱۶۷-۲۱۳.

doi: 10.22081/jislamicgo.2025.71113.1011

https://

لیتکوهی، ساناز و سپیده سنجر (۱۳۹۳) «مقایسه معیارهای کیفیت زندگی شهری در نظریات معاصر و مفاهیم استخراج شده درخصوص شهر اسلامی بر مبنای علل چهارگانه معماری»، پژوهش‌های معماری اسلامی، سال اول، شماره ۲، صص ۴۱-۶۴.

http://jria.iust.ac.ir/article-1-144-fa.html

مولایی، اصغر (۱۳۹۹) «واکاوی اصول و راهبردهای تحقق شهر ایرانی-اسلامی»، مطالعات مدیریت راهبردی، شماره ۴۴، صص ۱-۱۸.

20.1001.1.22286853.1399.11.44.1.6

نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۹) «تأملی در چیستی شهر اسلامی»، مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، شماره ۱، صص ۸۴-۱۰۵.

Elder, N., A. H. Thomas, and D. Arter (1982) The consensual democracies? The government and politics of the Scandinavian states. Oxford, UK: Martin Robertson. 0855204230, 9780855204235

Jones, B. D., and L.W. Bachelor (1986) The sustaining hand: Community leadership and corporate power. Lawrence: University Press of Kansas.

Keating, M. (1991) Comparative urban politics. Aldershot, UK: Edward Elgar.

Lehtonen, T. (2010) Ethical governance from a citizen's point of view: a Care-Ethical approach. Ethical Governance: A Citizen Perspective, Public Management, 39, 28-41.

Mollenkopf, J. H. (1983) The contested city. Princeton, NJ: Princeton Univ, Press.

Salminen و Ari (2010) Ethical Governance A

فرزین پاک، شهرزاد (۱۳۸۳) «آموختنی‌های شهر، حکمرانی خوب چیست»، فصلنامه شهرداری‌ها، سال ششم، شماره ۶۹.

https://sid.ir/paper/444916/fa

فلاح، سمیه (۱۳۹۰) «برساخت مفهوم «شهر اسلامی»»، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال اول، شماره ۳، صص ۳۵-۴۵.

https://sid.ir/paper/177339/fa

قاسمی سیانی، محمد و ایرج قاسمی و حسین حیدری (۱۳۹۹) «تدوین چارچوب مفهومی برنامه‌ریزی مشارکتی محله‌محور در شهرهای ایرانی (مطالعه موردی: محله‌های سیروس، جوادیه و هفت‌چنار شهر تهران)»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، سال یازدهم، شماره ۴۱، صص ۴۱-۸۳.

01.1.2228639.1399.11.41.4.3https://doi.org/

قاضی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۰) «شکاف حکمرانی در نظام اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات راهبردی، سال بیست‌وچهارم، شماره ۴ (۹۴ پیاپی)، صص ۱۵۵-۱۸۵.

https://sid.ir/paper/1008725/fa

قندهاری، محمد و علیرضا عندلیب و زهراسادات سعیده زربادی (۱۴۰۳) «شاخص‌های حکمروایی شهری بر اساس اصول دین اسلام»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال سی‌ونهم، شماره ۳، صص ۳۲۹-۳۳۷.

http://georesearch.ir/article-1-1632-fa.html

کلانتری خلیل‌آباد، حسین و مهدی حقی و محسن دادخواه (۱۳۹۳) «مؤلفه‌های اجتماعی الگوی شهرسازی ایرانی و اسلامی»، فصلنامه نقش جهان، سال چهارم، شماره ۱، صص ۱۷-۲۶.

https://doi.org20.1001.1.23224991.1393.4.1.6.0 /

لیریانی، لیلا و حسن اسماعیل‌زاده و رومینا سیاح‌نیا (۱۴۰۳) «حکمروایی خوب؛ ابزاری برای توسعه پایدار مناطق حفاظت شده (مطالعه موردی: منطقه حفاظت شده اشترانکوه لرستان)»، پژوهش‌های محیط‌زیست، شماره ۳۰، صص ۲۴۹-۲۶۶.

https://doi:10.22034/eiap.2025.217511

in the Quran and Sunnah, 1(0), 64-92.  
Doi:10.22081/JGQ.2023.74921.Yin,  
Robert. K. (2016) Qualitative Research from  
Start to Finish. Second Edition, the Guilford  
Press.

[https://eli.johogo.com/Class/Qualitative%20  
Research.pdf](https://eli.johogo.com/Class/Qualitative%20Research.pdf).[https://eli.johogo.com/Class/  
Qualitative%20Research.pdf](https://eli.johogo.com/Class/Qualitative%20Research.pdf)

Citizen Perspective VAASAN YLIOPISTON  
JULKAISJA

[https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-  
476-328-8](https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-328-8). [https://urn.fi/  
URN:ISBN:978-952-476-328-8](https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-328-8)

Seyyed Baqeri, S. K. (2023) The Place of the Right  
of Criticism in Islamic Governance from the  
Perspective of the Holy Qur'an. Governance

فصلنامه علمی  
شهرآزادگان

فصلنامه علمی «مطالعات شهر آبرانی - اسلامی» • شماره پنجاه و نهم • بهار ۱۴۰۴

۱۰۲